

ЩОДО ВИЗНАЧЕННЯ ЮРИСДИКЦІЙНОГО ІМУНІТЕТУ ДЕРЖАВИ

О. В. Мартинюк

Держави як суверенні одиниці є основними суб'єктами міжнародного права, що володіють універсальною міжнародною правосуб'єктністю. Важливим елементом правового статусу держави як первинного суб'єкта сучасного міжнародного права є органічна єдність міжнародної правоздатності і міжнародної дієздатності. Відтак визначення міжнародно-правової природи інституту юрисдикційного імунітету держави є достатньо актуальним.

За визначенням В. Н. Денисова, імунітет держави – це принцип міжнародного права, який полягає у звільненні іноземної держави від юрисдикції іншої держави і впливає із засад державного суверенітету. Практика непідпорядкування однієї держави правопорядку іншої держави склалася в стародавні часи й ґрунтується на давньоримському принципі «рівний не має влади над рівним» (*par in parem non habet imperium*). Відтак держава як носій публічної влади не підпорядковується законодавству, юрисдикції та управлінню будь-якої іншої держави, а підкоряється виключно міжнародному праву [1, с. 668].

Міжнародні конвенції, законодавство і практика держав по-різному визначають види імунітету. У доктрині міжнародного права виокремлюють наступні види юрисдикційного імунітету держави в її відносинах з іншими державами. Перший – це судовий імунітет, зміст якого розкривається через непідсудність іноземної держави національним судам іншої держави. Судовий імунітет означає, що жодна держава не може змусити іншу державу без її згоди бути відповідачем у національних судах першої держави. Відтак іноземна держава може бути підсудною судам іншої держави тільки за її явно вираженої згоди, при цьому, з іншого боку, жодна держава не може відмовити іноземній державі в праві виступати позивачем у судах першої держави. Другим видом імунітету держав називають імунітет від застосування заходів попереднього забезпечення позову, тобто в порядку забезпечення позову до майна іноземної держави не можуть бути застосовані будь-які примусові заходи, у тому числі арешт, а імунітет від виконання судових рішень означає недопустимість застосування заходів до іноземної держави щодо примусового виконання судових рішень. Третім різновидом юрисдикційного імунітету держав дослідники називають імунітет від примусового виконання судового рішення, тобто без згоди держави не можна здійснити примусове виконання судового рішення, винесеного проти неї судом іншої держави.

Фахівці у галузі міжнародного права особливо звертають увагу на так званий імунітет власності держави, зміст якого передбачає, що відносно власності однієї держави не можуть бути застосовані насильницькі дії з боку іншої держави (наприклад, націоналізація, експропріація). Юридичним змістом даного виду імунітету є заборона стягнення і примусового вилучення майна, що належить державі. Незалежно від наявності судового розгляду власність держави користується імунітетом [2, с. 132–133].

Оскільки досі немає єдності в розумінні обсягу та сфери застосування принципу імунітету держави, тому доктрині та практиці різних правових систем відомі дві концепції розуміння імунітету держави – абсолютного та функціонального (обмеженого).

Концепція абсолютного імунітету передбачає, передусім, що держава завжди є єдиним і цілісним суб'єктом права, хоча її правосуб'єктність може проявлятися по-різному. У міжнародних відносинах вона не втрачає своїх суверенних повноважень, навіть виступаючи у ролі приватної особи. Відтак до держави в жодному випадку не можуть бути застосовані будь-які примусові заходи з боку іншої держави (в її національних судах), за винятком, якщо на застосування цих заходів вона дає свою явно виражену згоду. Ця теорія набула поширення у деяких країнах пострадянського простору. Подібний підхід зустрічаємо і у національному законодавстві України (наприклад, Закони України «Про

міжнародне приватне право», «Про міжнародний комерційний арбітраж»), оскільки проект Закону України «Про юрисдикційні імунітети та відповідальність іноземних держав» від 16.03.2015 р. не був ухвалений Верховною Радою України [3]. Практика укладення міждержавних договорів (зокрема, торговельних) часто передбачає згоду держав на розгляд спірних питань у національних судових або арбітражних органах.

Відповідно до концепції обмеженого (функціонального) імунітету, держава, діючи як суверен, завжди має імунітет, проте коли вона вступає в комерційні відносини, виходить на світовий ринок як приватна особа, то у цих випадках вона своїм імунітетом від відповідної юрисдикції іншої держави не володіє (США, Велика Британія, Канада, Австралія, Франція, Італія, Бельгія, Норвегія та інші держави).

Концепція обмеженого (функціонального) імунітету стала підґрунтям Європейської (Базельської) конвенції про імунітет держав 1972 р., яка набула чинності з 1976 року [4]. Конвенція розмежовує публічно-правові та приватноправові дії держави. Вона містить перелік випадків, у яких держава не користується імунітетом (спори з трудових контрактів, охорони патентів на товарні знаки, щодо нерухомості, відшкодування шкоди та ін.). Не застосовується імунітет щодо контрактів, які повинні бути виконані в країні суду, що розглядає справу; щодо виконання угод комерційного, фінансового, професійного характеру. Імунітет не визнається, якщо держава має комерційну установу в державі суду, який розглядає справу. Імунітет зберігатиметься, якщо правовідносинам за участю держави будуть властиві такі умови (хоча б одна): по-перше, другою стороною у спорі є також держава; по-друге, сторони у письмовій формі спеціально домовилися про визнання імунітету; по-третє, некомерційний договір було укладено на території іноземної держави, і він не підпорядковується нормам її адміністративного права. Також у Конвенції підтверджено імунітет офіційних представників держави.

У 1976 році Комісія міжнародного права ООН почала роботу над Конвенцією ООН Про юрисдикційні імунітети держав та їхньої власності, що була прийнята у 2004 році (станом на 01 січня 2021 р. не набула чинності, оскільки її ратифікувало 22 держави з мінімально необхідних 30-ти). Її основою стала є концепція обмеженого (функціонального) суверенітету держави, в якій підтверджено юрисдикційні імунітети держав та їхньої власності. Було визначено зміст таких термінів, як «держава» та «комерційна угода»; підтверджено чинність традиційних привілеїв та імунітетів, які має держава згідно з міжнародним правом, а саме щодо її дипломатичних представництв, консульських установ, спеціальних місій, представництв при міжнародних організаціях та делегацій в органах міжнародних організацій і на міжнародних конференціях [5].

Таким чином, імунітет держави є, передусім, принципом міжнародного права, який впливає із засад державного суверенітету. Першочерговим для нашої держави залишається питання щодо прийняття спеціального закону про юрисдикційні імунітети та відповідальність іноземних держав, а також остаточне вироблення власної міжнародно-правової позиції щодо згаданих міжнародних конвенцій.

Література

1. Юридична енциклопедія: в 6 т. / Редкол.: Ю. С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. Т. 2. К.: Українська енциклопедія, 1999. 744 с.
2. Міжнародне приватне право: Навч. посібник / За ред. В. М. Гайворонського, В. П. Жушмана. К.: Юрінком Інтер, 2005. 368 с.
3. Про юрисдикційні імунітети та відповідальність іноземних держав: проект Закону України від 16 березня 2015 р. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=54404
4. Європейська конвенція про імунітет держав від 16 травня 1972 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_060#Text
5. Про юрисдикційні імунітети держав та їхньої власності : Конвенція ООН від 02 грудня 2004 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_e50